

Van Comrie
of: tot De Cock
Het Credo der Afscheiding

Rede

bij de overdracht van het Rectoraat en
het neerleggen van het ambt aan
de Theologische School te Kampen
op 17 Januari 1934 gehouden door

Dr A. G. Honig

Uitgegeven in het Eeuw-jaar der Afscheiding door J. H. Kok N.V. te Kampen

*WelEerwaarde Zeergeleerde Heeren Curatoren der
Theologische School;*

*WelEerwaarde Heer Penningmeester der Theologische
School;*

WelEerwaarde Hooggeleerde Heeren Professoren;

*WelEdele Zeergeleerde Heeren Doctoren in de ver-
schillende wetenschappen;*

WelEerwaarde Heeren Bedienaren des Woords;

WelEdele Heeren Studenten;

*En voorts Gij allen, die deze plechtigheid met uwe
tegenwoordigheid vereert;*

Zeer Geachte en Gewenschte Toehoorders!

Op twaalf December 1774 werd met groote staatsie in de beroemde Janskerk te Gouda begraven Doctor Alexander Comrie. Met hem daalde ten grave een zeer kundig theoloog en een auteur, die teer over de zalige gemeenschap met God in Christus vermocht te schrijven.

Toen deze doctor in de wijsbegeerte en emeritus-predikant stierf, koesterden degenen, die de Gereformeerde Belijdenis liefhadden en beleefden, sinds eenigen tijd geen hooggestemde toekomst-verwachtingen meer.

In de vijftiger jaren der achttiende eeuw hadden Comrie en zijn trouwe vriend en medestander Dr Nicolaus Holtius hun beste krachten aangewend tot verdediging van „de Leere in de Dordrechtsche Synode, anno 1619, vastgesteld” en „tot versterking van de Liefhebbers der Waarheid om door de vleyende naamen van Liefde en Verdraagzaam-

heid van de suiverheid des Euangeliums niet afgeleid te worden". Dan, hardhandig maakten de Staten van Holland daaraan op den 4en November 1760 een einde. De Curatoren van de Leidsche Universiteit toch hadden tot hen het verzoek gericht, de verdere uitgave van het „Examen van het ontwerp van Tolerantie" kortweg te verbieden. En de „Edel Groot Mogende Gecommitteerden" voldeden aan dit verzoek.

Nu zagen Comrie en Holtius zeer juist in, dat vooral „de Dordtsche Leerregelen" de steen des aanstoots waren voor hen, die in minder of meerder mate afweken van de Gereformeerde Leer. In den grond der zaak stemden de Toleranten ook niet in met de „Ware Christelijke Belijdenis" en met den „Catechismus", maar hiervan repten ze liever niet. Ze deden het voorkomen, alsof in de Canones van Dordt het dogma misvormd was geworden, en alsof zeer wel verzoening tusschen de leer der Reformatie eenerzijds en de opvattingen van Arminius en de School van Saumur anderzijds mogelijk was. Zoo spitste de strijd zich toe op „de Dordtsche Leerregelen". Voor die „Leerregelen" namen Comrie en Holtius het uit overtuiging op. En ik ben dan ook geneigd, de achtste „Samenspraak" van het „Examen van het Ontwerp van Tolerantie", welke handelt over „de Noodzakelijkheid der Formulieren van Eenigheid" en de beteekenis der Canones — „ze zijn geen nieuw verzonnene en de Kerke opgelegde Geloofsartikelen maar verklaringen en nadere ophelderingen der oude; en dus geen veranderinge van de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, maar een breeder uitbreidinge van eenigé Artikelen derzelve en van de bij de Kerke aangenomene Catechismus" — het testament van deze Godvruchtige Godgeleerden te noemen, waarin zij de geslachten, die na hen zouden komen, opriepen, toch vast te houden aan de waarheid, welke te Dordrecht zoo geheel overeenkomstig Gods Woord beleden was.

Het optreden van de overheid ontnam aan Comrie en Holtius den moed, nieuwe deeltjes van het „Examen" te publiceeren. Comrie heeft het in 1763 nog wel aangedurfd een „Voorrede" te schrijven voor een

herdruk van Voetius' „Proeve van de kracht der Godzaligheid". 't Was, alsof hij er een voorgevoel van had, dat dit zijn laatste publieke woord zou wezen. Ernstig waarschuwde hij nog eens tegen gevaarlijke richtingen, en met name tegen de „Tolerantie", die beoogde, „twee voorname Familiën der Protestanten" te vereenigen en tegen den laster, dat de Gereformeerde leer goddelooze en zorgelooze menschen maakt.

Welnu, hoe zouden bij zulk eene constellatie de Calvinisten groote dingen in de toekomst hebben verwacht? Ze beseften veeleer, dat steeds grooter zou worden het aantal van hen, die de drie Formulieren van Eenigheid niet meer in hun geheel, ja zelfs in het geheel niet meer onderschreven.

Het optreden van Petrus Hofstede, predikant en sedert 1770 ook hoogleeraar aan de „Illustre School" te Rotterdam vermocht hierin geen verandering te brengen. Hij moge in de tweede helft van zijn leven geheel met de idee der „Tolerantie" gebroken en zelfs nog tot 1789 in „de Nederlandsche Bibliotheek" de handhaving der Belijdenis bepleit hebben, wie het omvangrijke proefschrift van Dr J. P. de Bie over dezen kampioen aandachtig las, zal moeten erkennen, dat hij als Theoloog niet op één lijn met de geleerde auteurs van het „Examen van het Ontwerp van Tolerantie" kan worden gesteld, en vooral, dat zijne wijze van optreden veel bedorven heeft.

Hiermede ontken ik niet, dat Hofstede een bekwaam man is geweest.

Evenmin, dat hij er goed aan deed, den strijd aan te binden tegen het Deïsme en Rationalisme, ernstig te waarschuwen tegen den beruchten, staatkundigen roman „Bélisaire" van den bewonderaar van Voltaire en zich te verzetten tegen het verkleinen der beteekenis van het borgtochtelijk lijden en sterven van onzen Zaligmaker. Dan, hoeveel in hem te waardeeren viel, hij verwierf zich toch niet eene blijvende plaats in het hart van de Gereformeerden; ja, ik meen zonder aarzeling te kunnen constateeren, dat hij zelfs bij hen vrijwel in vergetelheid geraakt is.

Toen Ds Hofstede op den 27sten November 1803 ontsliep, was de overwinning reeds aan hen, die het loflied op de „Verdraagzaamheid” op hoogen toon zongen. „Tolerantie” was het mode-woord geworden. Leertucht mocht niet langer geoeffend worden. Meer „verlichte” gedachten zouden van nu voortaan de leidsvrouw zijn van Kerk en Theologie.

Ongeveer een eeuw had het geduurd, eer het proces zoo ver was voortgeschreden. In dien langen tijd had de typisch achttiende-eeuwsche term „Tolerantie” meer dan ééne beteekenis gekregen. Ik kan daarop thans niet ingaan. En meen hiermede te mogen volstaan, dat met „Tolerantie” in 't algemeen bedoeld werd het vervlakken van de leer der Reformatie, en in ons land meer bepaald het streven, om de Canones van Dordt terzijde te stellen en om de rede de plaats van de Openbaring te doen innemen.

De idee „Tolerantie” was grijpt door invloeden van buiten. Van Engelsche zijde was het vooral John Locke („Letters of Toleration”, 1692), de vriend van den bekenden Remonstrant Philippus van Limborch geweest. Uit Duitschland werkten o. a. op ons in Semler, de vader van het Rationalisme, en Lessing, wiens „Nathan der Weise” — het type van de geprononceerde tolerantie-idee — reeds een jaar na de eerste Duitsche editie in onze taal werd overgezet. Fransche auteurs, die hier veel gelezen werden, waren Pierre Bayle, de Marmortel, Rousseau en vooral Voltaire.

Geïmporteerd uit het buitenland, had „de Tolerantie” ten onzent geleidelijk aanhangers gewonnen. Heftige botsingen waren niet uitgebleven. Zelfs in het laatste kwartaal der achttiende eeuw was er nog een belangrijke groep, die van de leuze „Verdraagzaamheid” terecht afkeerig was. Over het algemeen toch waren de Oranjegezinden vóór en de Patriotten tegen de handhaving van de Gereformeerde Belijdenis. Dan, de overwinning van de revolutionairen op staatkundig gebied werd op den voet gevolgd door den triumpf van „de Tolerantie” op kerkelijk en confessioneel erf.

De terugkeer en de kroning van den Prins van Oranje tot souverain vorst brachten hierin geen verandering. Door de afkondiging van het „Algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde Kerk van het Koninkrijk der Nederlanden” werd het collegiale stelsel van kerkregering ingevoerd. Vervolgens werd uitdrukkelijk verklaard, dat de Synode der Hervormde kerk niet geroepen was „om leerstellige geschillen te beslissen maar om de kerk te besturen”. Ten laatste werd in de nieuwe proponentensformule alleen gevraagd instemming, met de leer „welke overeenkomstig Gods heilig Woord in de aangenomen Formulieren van Eenigheid was vervat”.

Listig was in tweeërlei opzicht deze nieuwe proponentensformule door de Synode van 1816 opgesteld. Allereerst werd door haar eindelijk vervuld de zoo vurig gekoesterde wensch, dat de gehate „Dordtsche Leerregelen” als Formulier van Eenigheid werden uitgeschakeld. Reeds in 1722 waren de „Canones” in Friesland uit de „Kerkelijke Wetten” weggelaten. Dientengevolge had allengs de gedachte postgevat, dat de „Dordtsche Leerregelen” niet door alle provincies waren aanvaard. Zoo kon de voorstelling gepropageerd worden, dat „de Leerregelen” niet mede uitmaakten „het accoord van kerkelijke gemeenschap”. En deze voorstelling werd nu officieel geijkt in de uitdrukking de *aangenomen* Formulieren van Eenigheid. Daarmede waren dus alleen bedoeld de Belijdenis en de Catechismus. In de tweede plaats konden de woorden „de leer, welke overeenkomstig Gods heilig Woord . . .” wel zoo worden opgevat, dat de geheele leer, in de twee Formulieren van Eenigheid vervat, in overeenstemming was met de Heilige Schrift (quia, omdat). Maar men kon onder die woorden ook verstaan, dat instemming werd betuigd met de leer, voorzoover (quatenus) ze overeenstemde met de Heilige Schrift. Klaarblijkelijk was het laatste bedoeld. Zoo mocht iedere predikant voor zichzelf uitmaken, wat in de Gereformeerde leer overeenkomstig Gods heilig Woord was.

Zoo was dan de lang belegerde vesting ingenomen!

De Dordtsche Leerregelen waren terzijde gesteld!

De leervrijheid in beginsel gehuldigd!

Door bijna alle hoogleeraren en de groote meerderheid der predikanten werd herleving van het Gereformeerde belijden als ondenkbaar beschouwd.

Luide juichte men: De tijd der „misselijke” Formulieren van Eenigheid is onherroepelijk voorbij! De Synode van Dordrecht is onttroond. Uitsterven zal het geslacht der „Onverdraagzamen en bekrompenen”, of als het daartoe niet komt, dan zullen in elk geval de weinige overgeblevenen geen invloed in de kerk en in den staat meer kunnen oefenen.

Dan, Hij, voor Wien niets te groot en niets te wonderlijk is, had betere dingen over kerk en theologie voorzien. Wat oud en verouderd en der verdwijning nabij gekomen scheen, heeft de Almachtige in Zijne wonderlijke ontferming weer nieuw gemaakt!

Hallelujah!

Op Zondag den 9den Mei 1819 werd reeds een „Eerezuil, ter gedachtenis van de voor twee honderd jaren te Dordrecht gehouden Nationale Synode opgeregt door Nicolaas Schotsman, predikant te Leyden”. Ik heb dit 96 bladzijden tellende boekje nog eens met aandacht gelezen. Hoe uiterst gematigd, hoe ernstig en hoe gemoedelijk is de toon! Zoo betaamde het trouwens ook in een „Kerk-Rede”.

Het bevreemde velen, dat wel „voor anderhalf jaar ten onzent, in gemeenschap met andere Protestantsche Rijken, vrolijk en dankbaar, het derde Eeuwfeest der gezegende kerkvorming” was gevierd; en dat wel voor 100 jaren door de Leidsche professoren in de theologie en door de predikanten „redevoeringen” tot lof der vermaarde Dordtsche Synode waren gehouden... maar dat thans van „eene feestvierende nagedachtenis” niets werd bespeurd. De oorzaak hiervan

moest gezocht worden in het feit, dat zoovelen voor deze Nationale Synode slechts bittere verwijten over hadden. Daarom wilde de prediker zich opmaken deze „verleidende redenen” „kort en bondig” te weerleggen, „opdat ze in onbevooroordeelde gemoederen geenen ingang zouden vinden”. Op waardige en afdoende wijze werden de beschuldigingen, een voor een, afgewezen. Zeer geslaagd is het eenvoudige verweer tegen de voorstelling van de „Toleranten”, dat „de geschillen niet van zulk een gewigt waren, dat de leer der zaligheid daarbij vaststaan of wegvallen moest”. Helder en juist geeft Schotsman den inhoud van elk artikel tegen de Remonstranten weer, zoodat ieder, die nog niet geheel aan het Gereformeerde belijden ontzonken was, de groote beteekenis der vijf punten van strijd moest inzien. Deze verschillen mochten dan ook niet ter wille van onschriftuurlijke „Verdraagzaamheid” weggedoezeld worden.

Hoe gespeend aan alle felheid en hoe teer vooral het laatste gedeelte dezer „Kerkrede” ook was, toch viel ze bij menigeen niet in goede aarde. Trouwens, het liet zich niet anders verwachten. Eene hatelijke recensie, welker thema was: Wanneer zal men ophouden, de dwaasheden onzer voorvaderen op te delven? kwam voor in het „Amsterdamsche Letterlievend Maandschrift”. De „Vaderlandsche Letteroefeningen” drukten Schotsman het brandmerk van „leugenaar en lasteraar” op. Andere periodieken uitten zich in denzelfden geest.

Dan, de preek van Ds Schotsman werd druk verkocht. Een tweede druk was nog in hetzelfde jaar noodig. Deze herdruk werd ingeleid met eene Voorrede van den verontwaardigden uitgever en met scherpe maar meesterlijke „Voorloopige Aanmerkingen”. Deze „Aanmerkingen” worden door Postmus, Rullmann, Reitsma-Lindeboom en Knappert toegekend aan Bilderdijk. Zoo schrijft bijv. de laatste: „Dat Bilderdijk in 1819 eene aanprijzende voorrede schreef voor den tweeden druk van Ds Nic. Schotman's „Eerezuil ter gedachtenis van de Nationale Synode” deed hem ook geen goed. Want deze Leidsche predikant

was uiterst confessioneel en uiterst polemisch". Deze schrijvers laten echter 't feit onvermeld, dat deze „Voorloopige Aanmerkingen", die tot motto hebben: „Crimine ex uno disce omnes" en 17 bladzijden tellen, niet met den naam „Bilderdijk" onderteekend zijn. Ook heeft de opsteller ervan zich niet van een pseudoniem bediend. Toch zal wel het vaderschap terecht aan Bilderdijk zijn toegeschreven. De be-toogtrant en de stijl doen aan den Voorlooper van den Réveil denken. Ook stond — gelijk Dr Rullmann de vriendelijkheid had me op mijn verzoek om informatie te melden — dit vaderschap reeds vast door den schrijver in de Nederl. Stemmen, deel II, blz. 57. En de Toleranten hebben van het begin af aan ook aan Bilderdijk gedacht.

Het komt mij voor, dat aan dit optreden van Bilderdijk door enkele bekende Theologen niet genoeg betekenis is toegekend. Allard Pierson doet het in zijn mooi geschrift „Oudere Tijdgenooten" voorkomen, alsof Bilderdijk niet zooveel sympathie had voor Calvijn. Roessingh zegt hem na in zijn hoogstaand proefschrift, dat Bilderdijk Arminius in bescherming heeft genomen. Zoo ver gaan Lindeboom-Reitsma niet, maar toch zou volgens hen Bilderdijk geenszins zulk een Calvinist en zulk een voorstander van de geschreven belijdenis zijn geweest, als door sommigen is beweerd. Kuyper, Bavinck, Postmus, Rullmann, Knappert e. a. denken er anders over. En mijns inziens terecht. Dit blijkt uit het zich stellen aan de zijde van Ds Schotsman overtuigend. Ook uit het feit, dat Bilderdijk er meermalen toe neigde Afscheiding van de Hervormde Kerk plichtmatig te achten. Eveneens uit deze woorden in een brief aan Da Costa, 11 May 1823 (Brieven, IV, blz. 101: „Die ze (de Acta der Synode van Dordrecht) leest, moet voor waarheid verstompt zijn, of er door gewonnen worden". Het lijkt m. i. dan ook geen twijfel, of Bilderdijk — hij moge zich dan meer dan eens eene uit theologisch oogpunt niet onbedenkelijke uitspraak hebben laten ontvallen — heeft allens voor zijn denken rust gevonden in het

Gereformeerde belijden en zijn dikwijls zoo moede hart gesterkt aan de bezielde geloofstaal onzer Gereformeerde Vaders.

Rationalisten en Supranaturalisten vergaten toen bijna den Leidschen Dienaar des Woords en stortten al de fiolen van hun toorn uit over het hoofd van Bilderdijk. Eindelijk was men nu verlost van die vreeselijke „Dordtsche Leerregelen” en de verbindbaarheid der Formulieren van Eenigheid . . . en ziet, daar trad zelfs een genie als Bilderdijk voor beide weer in het strijdperk ! Dat was ongehoord ! Volgens Dr Byvanck heeft zelfs „de vrome, lieve, verdraagzame” Borger zich zelve in zijn woede zoo vergeten, dat hij dreigde: „die obstinatie moest maar weer het land uit”, en raasde: „Het beest heeft ook een sprong naar ons gedaan. Wij hadden het gevoelig voor den snoet kunnen schoppen, doch achtten het beest het ligten van den voet niet waardig.”

Dan, hoe ignobel ook over de vrienden van de Formulieren van Eenigheid gesproken en geschreven werd, toch bleef de kloppende deur der kerk aanhouden. In 1823 kwam Nederland weer in rep en roer. Feller, met Oosterschen hartstocht, met niemand sparenden moed wette Da Costa, die reeds met sympathie het optreden van Schotsman had gadeslagen, het zwaard en deed hij den aanval. Grooter dan de uitwerking van een bliksemslag bij helderen hemel was de emotie, die door zijn „Bezwaren tegen den geest der eeuw” veroorzaakt werd. Het ontploffen van zulk een bom had wel niemand verwacht.

Uit dat vermaarde boekje breng ik alleen datgene naar voren, waaruit blijkt, hoezeer Mr da Costa verfoeide een „Tolerantismus”, dat uitwissching van de grenzen op dogmatisch gebied beoogde, en hoezeer hij „de Leerregelen” waardeerde. De leerstukken der vrije Genade en Onvoorwaardelijke Verkiezing Gods, van de Godheid des Zaligmakers, de Erfzonde en de Verzoening door het bloed van den Heiland verworven; van 's menschen onbekwaamheid tot eenig geestelijk goed — zijn terecht door de Synode van Dordrecht beleden. Ze zijn *fundamen-*

teel. Daarom is de Synode van Dordrecht geweest „een der achtbaarste en gewichtigste vergaderingen der Christenheid”. „Doch het is thans mode, om zonder onderzoek of kennis van zaken, hetgeen aldaar gebeurd is, blindelings te veroordeelen.” „Hoevelen beschimpen en bespotten niet de Dordtsche Synode, die niet eens weten in welke eeuw dezelve bijeengeroepen is, althans die zich nimmer de moeite gegund hebben van het aldaar gebeurde met aandacht na te gaan met aflegging voor een oogenblik van alle partijdigheid, het door de geschilvoerende partijen te dier tijde gehouden gedrag uit de nog voorhanden zijnde bewijsstukken en oorkonden behoorlijk te beoordeelen.” De leer der vrije Genade en der Onvoorwaardelijke Verkiezing Gods was langen tijd een hoofdpunt van het Christelijk geloof en werd „van harte en verstand onvoorwaardelijk omhelsd.” „Maar thans durven nog slechts weinigen het zich herinneren, dat deze leer aan onze Nederlandsche kerken eigen is en haar kenmerkt; nog minder durven zij hare verdediging en de wederlegging der tegen haar ingebrachte sofismen op zich nemen.” „Zelfs vele, anders weldenkende, mannen meenen in de tijden, die wij beleven, op de meesten dier zoo gewichtige waarheden niet te moeten aandringen, ten einde, zoo het heet, de ergernis te vermijden.” „En de enkele hier en daar opkomende moedige en brave mannen, die zich de zaak der Waarheid durven aantrekken, worden op een Goddelooze wijze in minachting, spot en haat gebracht, en desnoods door vervolgingen van allerlei aart, indien het mogelijk ware, tot stilzwijgen genoodzaakt.”

„De Bezwaren tegen den geest der eeuw” trokken zeer de aandacht. Binnen vier maanden zag de vierde druk reeds het licht. Maar de Schrijver is er om verguisd en als een „ellendeling” betiteld geworden. Toen Bilderdijk voor zijn leerling en vriend was opgekomen in een vlugschrift „De Bezwaren tegen den Geest der Eeuw van Mr I. da Costa, toegelicht”, bedaarde de storm nog niet. De Koning en zijne Ministers hielden zich er ook mee bezig. De Minister van Justitie Van

Maanen schreef zelfs op 17 September in een vertrouwelijk brief: „Het prulschrift van Da Costa zoude misschien misdadig kunnen geacht worden, maar dat zot en dom geschrijf van dien aap van den grimmigen Bilderdijk zoude misschien te groote belangstelling verwekken, wanneer men daarvoor rechtsvervolgingen aanving; evenwel zoude er dunkt mij niet veel bij moeten komen, om het stilzitten onmogelijk te maken.”

Gelukkig vermogen menschen, als de Geest des Heeren werkt, dit niet te keeren. Dat bleek in het eerste kwartaal der vorige eeuw. En nauw was het tweede kwartaal ingegaan, of weer werd een opzienbarend geschrift in het licht gegeven. Ik bedoel het „Adres aan alle mijne Hervormde Geloofsgenooten” (1827), waarvan, naar spoedig bleek, de Haagsche predikant, Ds D. Molenaar, de opsteller was.

Merkwaardig is, dat door Ds Molenaar toen reeds een vreedzaam uiteengaan van de twee hoofdrichtingen in de Hervormde Kerk, de rechtzinnig Gereformeerden en de meer liberalen, bepleit werd. „Is men van oordeel — zoo schrijft hij — dat onze kerk, dat onze Dordtsche vaders gedwaald hebben? goed! maar waarom dan niet eene algemeene kerkvergadering belegd en een bedaard en Christelijk adres aan alle de hervormden gemaakt met voorstel, om de leer te veranderen en dan gezien, wie dit niet verkozen, de kerken en goederen eenvoudig en in groote bedaardheid verdeelt, en vrede en liefde langs dien weg bevordert? Is deze maatregel niet goed, waarom dan niet eenen anderen gekozen, bij welke men den eerlijken weg bewandelen kan?” Uit dezen voorgeslagen „modus vivendi” blijkt wel, dat Ds Molenaar een gematigd man was. Dit komt ook hierin uit, dat hij er aan hecht, mee te deelen: „Ik sta in geenen delen met Da Costa, Capadose, Thelwall, Vijgeboom of dergelijken in verband. Ik kenne deze menschen niet en weet niet dezelve ooit gezien te hebben. Ik keure zelfs zeer vele onberadene en onbewezene uitdrukkingen in hunne

schriften af, en mag niet, dat men zoo onbepaald en onbesuisd spreekt." Dan, juist wijl Ds Molenaar eer te schroomvallig dan teforsch was, hadden zijne ernstige klachten nog te meer beteekenis. En ze waren niet gering in aantal.

Niet mannen als Da Costa zijn de „aanleiders" van het wantrouwen, hetwelk in onze dagen tegen de leeraars gekoesterd wordt, maar het gedrag van sommige dienaren des Evangelies zelf heeft dat veroorzaakt. — Om de Dordtsche Synode in een ongunstig daglicht te stellen, doet men het voorkomen, alsof het vaststellen en handhaven der leer Roomsch zou zijn. — De maatschappij „Tot nut van 't Algemeen" is er op uit „alle distinktive leerstellingen" ter zijde te stellen en onder den schoonschijnenden naam van „Verdraagzaamheid" onverschilligheid ten opzichte der Belijdenis te kweken. — Vele hedendaagsche „magtspreuken en menschelijke regelen" in de Uitlegkunde zijn volstrekt niet vorderingen op wetenschappelijk gebied. — In de Gereformeerde kerken neemt de afwijking van de waarheid der Schriften geleidelijk toe. — Het „Algemeen Reglement" bevat „de grondslagen van veel verkeerdheid". — Valschelijk wordt het voorgesteld, alsof de „Liturgieformulieren" alleen zijn opgesteld ten gerieve van de jeugdige en onervaren predikanten, zoodat de ouderen zich daaraan niet behoeven te binden. — In de tweede doopvraag worden zelfs de woorden „en alhier geleerd wordt" weggelaten en zoo de waarde onzer Gereformeerde leer verminderd. — De nieuwe proponentsformule is met „veel list en subtiliteit" opgesteld en door haar wordt de deur geopend voor leervrijheid. — De gehate „vijf Artikelen" zijn bij de vermelding van de formulieren van Eenheid niet genoemd. — Onze Hervormde Kerk is onze Hervormde Kerk niet meer en daarom spreekt men liever van „Protestantsch" dan van Gereformeerd. — Met het „liberalisme" zal men ter verdediging der waarheid niets winnen maar veel verliezen. — De jonge predikanten zijn niet goed opgeleid en daarom weten ze niet, wat eigenlijk de Gereformeerde leer inhoudt. — Dikwijls

wordt een „dorre geesteloze zedeleer” gesteld boven eene ernstige en gemoedelijke preek. — Velen meenen, God en de wereld tegelijkertijd te kunnen dienen. — De Academies zijn niet meer kweekplaatsen der Godsvrucht. —

Op deze met een bedroefd gemoed neergeschreven klachten volgt een aangrijpend slotwoord, waarin op waarachtige bekeering en wegneming van deze misstanden aangedrongen wordt.

Ook dit „Adres”, waarin de Canones luide worden gehuldigd, wekte groote verbittering tegen den Schrijver er van. Het bezorgde hem evenwel ook de vriendschap van den edelen en vromen C. baron van Zuylen van Nyevelt — ten onrechte gemeenlijk Graaf van Zuylen genoemd — Ridder en Thesaurier der Orde van den Nederlandschen Leeuw. Ja, baron van Zuylen van Nyevelt, die reeds vroeger anoniem enkele boekjes had geschreven, greep zelf ook weer naar de pen en plaatste van nu voortaan zijn naam voluit op het titelblad. Deze zachtmoedige edelman had de Gereformeerde Belydenis en den verborgen omgang met God innig lief. Met ontroering las ik deze zijne vijf brochures: Het Liberalismus (1828), Ontboezeming aan mijne ware Hervormde Geloofsgenoöten (1830), De Eenige Redding (28 Jan. 1831), de Hervormde Leer (1832) en Troost voor Lijdenden (1833). Uit deze boekjes klinkt u tegen een toon van innige droefheid over het diepe verval der kerk, van groot medelijden met hen, die het huis hunner hope voor de eeuwigheid op een zandgrond bouwden en van warme liefde voor de Gereformeerde Leer. Hoe beslist deze vrome edelman het voor „de Leerregelen van Dordt” opnam, moge u blijken uit dit ééne citaat: „Is het Gode eere geven, dat in eene Vergadering, die op eene oppermagtige wijze de zaken van de Kerk behandelt, en over dezelve uitspraak doet, men, zonder dat de gemeente hierin erkend is geworden, de vijf Artikelen, door de Dordsche Synode vastgesteld, geheel uit onze Geloofsbelijdenis heeft doen verdwijnen; ten minste

niet meer vordert, dat een nieuw aangenomen leeraar dezelve als eenen grondregel van zijne leer aanneemt, bezweert en onderteekent? Is het God eere geven, dat men alzoo het eerwaardig werk van onze vaderen te niet gemaakt heeft, om, met verachting van al het uitstekend groote, dat ons door de handhaving van die leer der vrije genade is te beurt gevallen, ons onder het pelagiaansche juk te brengen, waaronder wij, zonder Gods bijzondere voorkomende genade, reeds ten tijde van de Dordsche Synode in 1618 zouden gebragt zijn geworden? Is het God eere geven, hierdoor het vroomste gedeelte der gemeente, die door goddelijke ervaring weten, van hoe grooten troost die door den tegenwoordigen tijd zoo gehate leer van vrije genade voor hun hart is, te bedroeven; daar men deze leer, vervat in gemelde vijf artikelen, den grondslag van onze hervormde godsdienst, op de vreeselijkste wijze verguist en veracht" ? (De Eenige Redding, blz. 11/12).

In het eerste dertigtal jaren der vorige eeuw heeft het dus door de werkingen van des Heeren Geest niet ontbroken aan krachtige pleidooien voor de handhaving van de Gereformeerde leer en aan ernstige waarschuwingen tegen het Oud-Liberalisme of Supranaturalisme, de toonaangevende richting op kerkelijk en theologisch gebied. Dan, hoe bezielde deze geloofshelden ook de waarheid Gods, in de Canones even krachtig als teer ontwikkeld, aanprezen, tot een breuk met het onwettig in het leven geroepen Hervormd Kerkgenootschap durfden ze niet adviseeren. Bilderdijk moge nu en dan aan Separatie gedacht hebben, spoedig zette hij dat denkbeeld toch weer van zich af, en bad hij — welhaast door Da Costa gevolgd — om kerkherstel niet langs juridischen en reformatorischen maar langs medischen weg. En zoo dachten ook de andere kampioenen. Voor de daad der orthodoxe Lutherschen, die in 1791 met de Luthersche Kerk hadden gebroken en de Hersteld Luthersche Kerk hadden gesticht, hadden ze wel groot respect maar tot navolging drong ze hen niet.

Eenigszins anders stond het met het eenvoudige Gereformeerde volk. Omdat op zoovele plaatsen de predikanten de zielen niet voedden met Gods Woord en ze zelve niet kenden den verborgen omgang met God, ging een deel van hen, die aan de leer der Vaderen vasthielden, niet meer ter kerk, liet het zich vinden onder het gehoor van oefenaars of zocht het — alleen of met enkele anderen — in eigen woning zielevoedsel in den Bijbel en in „de oude schrijvers”. In die kringen kwam allengs de idee eener breuke met de Synodale Organisatie naar voren. Het laat zich verstaan, dat vele predikanten en de kerkbesturen deze oefenaars met leede oogen aanzagen en het hun moeilijk maakten, mede met de hulp van de rechterlijke macht. Van deze bemoeilijkte oefenaars is het Johannes Willem Vijgeboom geweest, die in 1823 te Axel van het woord tot de daad overging. Vijgeboom en de zijnen dienden bij den kerkeraad een acte van opzegging van lidmaatschap in, scheidden zich af van de Hervormde Kerk, keerden onder den naam van „De Herstelde Kerk van Christus” tot de Drie Formulieren van Eenigheid en de Dordtsche Kerkenorde terug, en dienden zich als zoodanig aan als de openbaring van de oude Gereformeerde Kerk. Hard en onrechtvaardig zijn Vijgeboom en andere oefenaars bejegend. Hoewel Koning Willem I gewezen werd op het gevaar, dat deze vervolgingen aanleiding zouden geven tot een Afscheiding op groote schaal, toch trad onder den invloed van verkeerde raadgevers — met name van de synode der Hervormde Kerk — geen verbetering in.

In 1832 heeft de zeer begaafde Dr H. F. Kohlbrügge er ernstig over gedacht, het parool tot Afscheiding van de Hervormde Kerk te geven. Maar door verschillende omstandigheden is hiervan nauwelijks iets gekomen.

Nog was het niet Gods tijd.

Wel was die tijd zeer nabij.

Spoedig zou Ds Hendrik de Cock te Ulrum hardvochtig worden

afgezet. En deze schandelijke uitbanning zou het geboorte-uur worden van een beteekenisvolle geestelijke en kerkelijke beweging.

Als knaap een weinig onderwezen in de Gereformeerde leer maar zonder de geestelijke dingen te verstaan en van harte te zoeken; te Ulrum, alwaar hij nog door zijn voorganger en vriend prof. Hofstede de Groot was bevestigd geworden, door het gevleugelde woord van een vromen arbeider „indien ik ook maar één zucht tot mijne zaligheid moest toedoen, dan was het voor eeuwig verloren” er van overtuigd, dat hij den waren vrede der ziel miste; door de aan zijn hart geheiligde lezing van het grondboek der Calvinistische Reformatie getroffen, had Ds de Cock met hartelijke instemming en rijken zegen gelezen de diep-religieuze pennevruchten van baron Van Zuylen van Nyevelt. Deze lectuur maakte grooten indruk op hem en deed hem grooten eerbied koesteren voor dezen „geloofsheld”. „Deze vrome graaf is De Cock's geestelijke vader geweest” — zoo heeft Dr Rullmann in zijn belangrijk boek „de Afscheiding” de relatie tusschen De Cock en Van Zuylen getypeerd.

Nu heeft Dr Rullmann zelf niet verwezen naar en niet geciteerd de bladzijden der polemische brochures van Ds de Cock, waarin hij zich op baron van Zuylen van Nyevelt beroept. Maar wie alleen maar de oudste boekjes van Ds de Cock leest, ziet aanstonds, hoe juist de typeering van Dr Rullmann was.

In deze boekjes vindt gij niet de namen van Bilderdijk, Schotsman, Da Costa en Molenaar maar wel dien van baron Van Zuylen van Nyevelt. Gelijk ook uit die boekjes blijkt, dat De Cock bekeerd was met den Réveil in Zwitserland, Duitschland en Nederland. Alleen reeds in het boekje „De leer der Waarheid en de ware Gereformeerden aangerand door den heer Brouwer en Reddingius, en beschermd en verdedigd door H. de Cock, Gereformeerd Leeraar te Ulrum” (1833) wordt minstens vijf maal de naam van baron Van Zuylen van Nyevelt genoemd (blz. 1-2, 25-26, 40, 41, 43).

Omdat 't mij in deze rede alleen gaat om de waardeering van „de Dordtsche Leerregelen”, laat ik de historie der Afscheiding rusten. Mijn onderwerp is: „Van Comrie tot De Cock” en daarom wilde ik u alleen nog herinneren, dat De Cock zijne reformatorische actie heeft ingeleid met de leuze: Terug tot de „Canones”!

De „Canones” kunnen het Credo der Afscheiding genoemd — gelijk ook de Doleantie (Prof. Kuyper bezorgde in 1883 eene nieuwe uitgave van „De Drie Formulieren van Eenigheid met de Kerkorde”) en „De Gereformeerde Bond tot verbreiding en verdediging van de Waarheid in de Nederl. Hervormde (Gereformeerde) Kerk” (Ds van Grieken publiceerde in 1904: De Drie Formulieren van Eenigheid, zijnde de drie historische fundamentstukken onzer Ned. Herv. (Geref.) Kerk, opnieuw haar aangeboden) van meetaf hetzelfde Credo hebben opgeheven.

Op het titelblad van het eerste boekje van Ds de Cock, hetwelk van de pers kwam, lees ik „Besluiten van de Nationale Dordtsche Synode, gehouden in den jare 1618 en 1619 te Dordrecht. Uitgegeven door en met eene Voorrede van Hendrik de Cock, gereformeerd leeraar te Ulrum. Jer. 5 : 30, 31; Jez. 24 : 5; Jez. 30 : 10; Jez. 59 : 14, 15a. Te Veendam bij T. E. Mulder 1833. Gedrukt voor rekening van den Uitgever.”

Allereerst aan Douairière Van Zuylen van Nyevelt bood De Cock een present-exemplaar aan.

Hij deed dit ook nog aan eene andere Weduwe van aanzienlijken huize, nl. aan de burchtvrouwe van het slot ten Dijke (Dijksterhuis), niet ver van Ulrum, waarvan zij stellig collatrice was. Zij zelve was een Alberda, voor welk geslacht Ds de Cock diepe vereering had. Zij was gehuwd met Jhr Lewe van Aduard, dien zij overleefde. De Alberda's waren eigenaar zoowel van de burg „Menkema” als van „Dijksterhuis”.

Dit present-exemplaar is — naar Ds J. Gootjes te Baflo de vriendelijkheid had me mee te deelen — geruimen tijd het eigendom geweest van den heer Meekhoff Doornbosch te Baflo. Na zijn overlijden is

„zijn prachtige bibliotheek” door Dr G. A. Wumkes — die in den „Groningsche(n) Volksalmanak” voor het jaar 1910 (blz. 111-112) een artikeltje schreef over dit present-exemplaar en die me zeer aan zich verplichtte door inlichtingen over deze „burchtvrouwe” — aangekocht ten behoeve van de Provinciale bibliotheek van Friesland en zoo „is vrij zeker dit present-exemplaar nog tusschen de boekerij Meekhoff Doornbosch, maar bij de catalogiseering, die veel arbeid vordert, kwam het nog niet voor het licht.”

Op het titelblad schreef Ds H. de Cock de volgende opdracht:

Aan Mevrouw van Dijksterhuis.

Met hoogachting voor het geslacht der Alberdaas, die reeds ten tijde der Hervorming om der waarheid wil zijn uitgeweken geweest en wiens nageslacht allesints de belangen der ware kerk en de bevordering der regtzinnige leer bevorderd hebben en gezogt, met de bede, dat de Heere ook over de tegenwoordige leden van dat huis zijn Geest moge uitstorten en zijn weldadigheid bevestigen door

H. DE COCK, Ger. Leeraar.

Dr Wumkes laat in den „Groningsche(n) Volksalmanak” op 't afschrift van deze opdracht deze juiste opmerking volgen: „Een klein trekje ook hier. Maar te kenmerkend om vergeten te worden. De vader der Afscheiding voelt aansluiting aan het tijdperk der Reformatie in eigen gewest.”

Aan de keerzijde van het titelblad staan deze plaatsen uit de Heilige Schrift volledig afgedrukt: Jud. vs 3b, Hebr. 13 : 9a, 2 Tim. 4 : 2, 3, 2 Petri 3 : 3a, 2 Tim. 3 : 12-14 en Titus 2 : 15.

Daarna volgt een toespraak (blz. III-blz. XIX) „Aan mijne in hun eeuwig heil belangstellende Land en Geloofsgenooten”.

In deze eenvoudig gestelde, soms uit stylistisch oogpunt wel eens

berispelijke Voorrede, motiveert Ds de Cock de uitgave van de „Besluiten” der Dordtsche Synode. In het begin der achttiende eeuw besloot ook de classis van Appingedam „met toestemming en goedkeuring van die van Groningen” om de Canones nog eens te laten drukken. Zij deed dit om „het meer en meer toenemend en inkruiwend verderf van de waarachtige leer der Godzaligheid” te keeren. En dat was lofwaardig. Dan, het was nu nog meer noodig. Voor een eeuw was het historisch geloof nog algemeen, maar thans is zelfs de bloot verstandelijke kennis- en toestemming van de Gereformeerde leer zoo goed als verdwenen, zoodat de Remonstranten geen ongelijk hebben als ze openlijk durven zeggen, dat schier de geheele Gereformeerde Kerk Remonstrantsch is geworden.

Deze onkunde heeft zeer droeve gevolgen. Men predikt een weg der behoudenis, waarmede men bij het sterven bedrogen zal uitkomen. De voornaamste dogmata worden niet meer beleden, gelijk de Christelijke kerk het tevoren deed. Daarbij is men tevreden met een „dood geloof”; een „geloof” dat niet is Gods gave maar „een geloof van eigen maaksel, van eigenwillige omhelzing en aangrijping.” En welk een voorstelling geeft men van de bekeering! Men weet niet meer „dat de mensch uit en van zich zelve onbekwaam is tot eenig goed en geneigd tot alle kwaad.” De bekeering, zoo leeren „regte baälpriesters”, bestaat alleen „in het kwade te laten en het goede te doen” en dat kan een mensch doen, als hij slechts wil. Alzoo „loopt men algemeen de wet der werken de een den anderen daarin sterkende en op den weg des verderfs voortleidende, den Heere Jezus van kroon en troon berovende, om zich zelve daarop te plaatsen en daarmede te versieren. Dat dit gevaarlijke dwalingen zijn, kan „ieder onbevooroordeelde en waarheidliebende onderzoeker” te weten komen uit „de Leerregelen.”

Noodig is het „voor de waarheid te staan,” niet te dulden „dat ze onteerd of mishandeld worde,” „achting te toonen voor het Woord”,

„te verwerpen alle dwalingen, die daartegen strijden,” en „ketterijen te schuwen als de fenijnigste beesten,” gelijk Epiphanius eenmaal zeide. Voorts moet ieder maar niet alles lezen, wat men hem in handen tracht te spelen. „Het is niet voor allen veilig, alles te hooren en te lezen”; men kan al dikwijls verstrikt wezen, eer men het zelfs gewaar wordt; want valsche leer komt doorgaans zeer overeen met ons verdorven vernuft en geeft doorgaans ruimte aan het vleesch en onze begeerlijkheden. En een verdorven verstand en oordeel is zeker alzoo hatelijk en hatelijker voor God, als een verdorven wandel. Waakt dan, staat in het geloof; houdt u mannelijk en zijt sterk, I Cor. 16 : 13.” Luistert niet naar de valsche herders, die „deze dwaalgeesterij en zielenmoord thans optoaien met den naam van een nieuw licht van voorwending, van meerder doorzicht enz.... om den gemeenen man en den niet onderzoekenden leek zand in de oogen te werpen en alzoo schoonsprekende te verleiden.” Een valsch profeet is een wolf onder een schaapskleed. Hij durft zeggen: „Wat is er aan gelegen of menschen zoo of zoo gevoelen, als ze maar vroom van leven zijn.” Men moet elkander verdragen. „Ja, die de waarheid ondermijnen spreken altijd veel van liefde en verdraagzaamheid... totdat ze de meester kunnen spelen, en dan wordt hunne verdraagzaamheid eene bittere vervolging; de tijden van de Arminianen hebben dat overgenoeg geleerd.” Maar nu moeten zijne „geliefde land- en geloofsgenooten” niet meenen, dat het genoeg is, de Gereformeerde leer te kennen en toe te stemmen. Neen, laten wij toch bedenken, dat we bestemd zijn „voor eene eindelooze eeuwigheid, waar het eeuwig wel of wee zal zijn.” „Laat ons alle te zamen, onze wegen onderzoeken en doorzoeken en wederkeeren tót den Heere, ons toeleggen, om zóó te wandelen in Christus, gelijk wij den Heere Jezus Christus hebben aangenomen, zonder ons ergens in de vrijheid te geven, van te verschrikken over de geboden des Heeren, rakende de eerste of tweede tafel; wij moeten wandelen in alle des Heeren wegen en zijne geboden

bewaren als den appel onzer oogen." Wij hebben noodig de ware vreeze Gods. En die Godsvrucht moet zich openbaren in een heiligen wandel. „Die de regten Gods erkennen, moeten hierop toelagen, om van de wereld niet beschaamd te worden; dat zij ijveriger en gezetter zouden zijn voor de wetten van den God dezer eeuw, dan zij voor de inzettingen van den God des hemels." Laten ook „die luie en lauwe Gereformeerden, die zagttredende en gemakkelijke pronkchristenen, de deugdpraters, de zoetvoerige geesten u bespotten en uitmaken voor onverdraagzame, lastige, neuswijze, hoovaardige, stijfkoppige, albeschikkers; wat is daaraan gelegen?"

„Jezus is wel Beëlzabul geheeten, zouden zijne huisgenooten vrij gaan? Een Christen moet kunnen veracht worden en verachten. O dat alle Christenen zoo de regten Gods eens wilden erkennen, wat zouden wij eene verandering gewaar worden! Zoo zoude God verheerlijkt worden; zoo zoude de mond van lasteraars gestopt worden; zoo zoude de Heere onder ons willen blijven wonen."

„Komt dan vrienden, medeburgers, landgenooten, ieder vatte dit werk van Reformatie aan en zie niet op een ander; belijdt elk uwe ongerechtigheid; vernedert u hierover, dat gij het vuur van Gods toorn zoo hebt aangestoken. Beloof heiliglijk, door Gods genade, te haten, dat God haat; te beminnen, dat Hij bemint; Gods wet te kiezen tot uw regel; zijne eer tot uw einde. Laat ons daartoe elkander opwekken, versterken, en zoo dienen tot opscherping van liefde en goede werken en zoo gaan bidden om den vrede van Sion en Jeruzalem."

Na deze treffende woorden wijst Ds de Cock er op, dat, wanneer het volk weigert alzo zich te verootmoedigen, God wel eens geduchte oordeelen over Nederland brengen kon. En dan besluit hij aldus: „Laat ons dit voorkomen, trouwe vrienden des Vaderlands, en door bekeering God dringen, dat Hij onder ons blijve, dat Hij Zijne twistgedingen ophoude, en ons in genade ontvang. De goddelooze verlate zijnen weg, de onrechtvaardige man zijne gedachten, hij bekeere zich

tot den Heere, zoo zal Hij zich zijner ontfermen, en tot onzen God, want Hij vergeeft menigvuldiglijk. De Heere trekke ons, opdat wij Hem navolgen, Hij bekeere ons en wij zullen bekeerd zijn. Amen.”

Onder deze regelen plaatste de Schrijver nog Psalm 80 : 9, 10, 11 (berijmd). Daarna volgen de Canones en de woorden, waarmede de binnen- en buitenlandsche afgevaardigden ze ondertekenden.

De uitgave van dit boekje is, mijns inziens, een feit van groote beteekenis geweest.

Oogenschijnlijk schijnt dit waardeeringsoordeel te sterk.

Dan, dit is toch zoo niet.

Men moet ook dit geschrift beoordeelen naar zijn datum.

Destijds was het Oud-Liberalisme of Supranaturalisme aan de theologische faculteiten en in de predikantenwereld overheerschend. Wie niet in staat is, dit Supranaturalisme uit de bronnen te bestudeeren, ontvangt hiervan eene uitvoerige schets zoowel in het lezenswaardige proefschrift van Dr Steenbeek over prof. Muntinghe als in de eerste paragraaf van de dissertatie van prof. K. H. Roessingh.

Wel heel groot is de afstand tusschen deze vlakke, verwaterde en halfslachtige theologie en de leer, die in de Canones ontwikkeld wordt!

Maar dan behoorde er voor een predikant — nog meer dan voor Mr da Costa en baron Van Zuylen van Nyevelt — groote beslistheid van overtuiging en bewonderenswaardige bereidwilligheid om de smaadheid van Christus te dragen, toe, om zoo radikaal en zoo beslist in te gaan tegen schier heel de theologische en kerkelijke wereld! Te meer, als die predikant tevoren zelf een aanhanger van het Oud-Liberalismus geweest was! Toch is door de kracht Gods Ds de Cock hiervoor niet teruggedeinsd. De Dienaar des Woords van Ulrum heeft het Testament van Comrie en Holtius aanvaard! Met hen aan de verbindbaarheid der Drie Formulieren vastgehouden! En reeds hierom is hij een man van groote beteekenis in de historie van de Neder-

landsche Gereformeerde Kerken geweest. Een man, waarvoor Gereformeerden en Hervormden in dit jaar der Herdenking van de Afscheiding den Koning der Kerk niet genoeg kunnen danken.

Helaas is de afkeer van de verbindbaarheid der Formulieren van Eenigheid gebleven.

Hofstede de Groot drukte stellig het gevoelen van de geheele Groningsche School uit, toen hij in het tijdschrift „Waarheid en Liefde” (1852) op de vragen: Kan de Kerk zonder belijdenis zijn en moet niet de leer gehandhaafd? antwoordde: „Zonder belijdenis? Ik vraag eerst: Wat verstaat gij door belijdenis? Zekerlijk kan er geene Kerk bestaan zonder belijdenis der lippen van 't geen het hart gevoelt en gelooft; want is het hart vol geloof en liefde, dan zal de mond er ook van overvloeien, waar dit mag en kan. Maar die belijdenis behoeft niet in begrippen, in dogmen, in leerstellingen te bestaan. Zij kan bestaan in de betuiging: Ik heb den Heer Jezus lief en wil voor Hem leven en sterven.” „Eene kerkleer door eenig gezag te willen handhaven, voegt niet in het vrije rijk van Christus, waarin waarheid niet door eenig gezag maar alleen door hare eigene voortreffelijkheid zich kan aanbevelen aan de harten en de geesten der menschen. Zelfs gematigde handhaving (indien zij mogelijk was) is onnoodig en gevaarlijk. Onnoodig, omdat alle vromen in Jezus eensgezind zijn; onnoodig, omdat andere leeraars de dwaalleeraars tot betere inzichten kunnen brengen of toch beschamen; onnoodig, omdat er geen hoordwang bestaat, maar wel vrijheid, om de dwaalleeraars niet te hooren en dus door ledige kerken te toonen, hoezeer der Gemeente de dwaling mishaaft”, (J. B. F. Heerspink: Dr P. Hofstede de Groot's Leven en Werken, blz. 280).

Schijnbaar heeft prof. Scholten de Canones hoog geëerd. In zijn „De Leer der Hervormde Kerk in hare grondbeginselen, uit de bronnen voorgesteld en beoordeeld” heeft de Vader der Moderne richting met

eenige uitvoerigheid de vraag onder het oog gezien: „of de Dordtsche Leerregelen behooren gerekend te worden tot de formulieren van eenigheid in de Nederlandsche Hervormde Kerk?” Tegenover hen, die het tegendeel beweerden, heeft hij deze vraag toestemmend beantwoord en goede argumenten voor dit gevoelen aangevoerd. Maar hieruit volgt niet, dat hij de Canones recht verstaan heeft. Integendeel. Scholten heeft de leer der Hervormde Kerk niet uit hare grondbeginselen voorgesteld maar hij heeft zijne grondbeginselen vooropgezet en naar die principes de Gereformeerde Belijdenis omgebogen en gedenatureerd. Trouwens zelf schreef hij: „En zoo het ook mogt blijken, dat niet alles wat de canones bevatten, allerminst de leer der *verwerping*, uit het Gereformeerde grondbeginsel had behooren ontwikkeld te worden” (Deel I, blz. 335).

In den grond der zaak heeft ook prof. Van Oosterzee de verbindbaarheid der Formulieren losgelaten. 't Is waar, dat hij uitspreekt: „Er is evenmin grond, om de verbindende kracht dezer Canones voor geheel de Nederl. Hervormde Kerk te betwijfelen, als om van een principiëel dogmatisch verschil tusschen het een en ander te spreken.” Dan hij neemt toch een halfslachtig standpunt in door te ontkennen, dat een Dogmaticus zijne positie moet nemen in de belijdenis der Kerk, waartoe hij behoort of m. a. w. dat „er alleen Dogmatiek mogelijk is voor hem, die in gemeenschap des geloofs staat met eene of andere Christelijke Kerk.” En eveneens door de bewering, dat een Dogmaticus bij het eigen wijsgeerig nadenken over de vraag, wat waarheid tot zaligheid is, slechts „eenigermate” op de stemmen der kerk behoort acht te geven; en door deze andere: „eene kerk, die Christelijk en Protestantsch wenscht te blijven, kan geen andere prediking wenschen, dan die den stempel van subjektieve waarheid en volkomen oprechtheid vertoont.” Uit zijn „Christelijke Dogmatiek²” blijkt dan ook wel, dat Van Oosterzee niet homogeen was met alle „Canones”, dat dus ook op hem van toepassing was zijn eigen verzekering, dat in zijn tijd

„allen in meer of mindere mate van de letter der Symbolen waren afgeweken” (Deel I, blz. 30-32).

Duidelijker heeft D. Chantepie de la Saussaye zijne meening gezegd in zijn „Leven en Rigting”. „Niet confessioneel zijn wij in den zin, die de geschrevene confessie stelt tot palladium der Kerk, die de kerk der negentiende eeuw wil binden aan haar verleden der zestiende; niet confessioneel indien confessioneel beteekent het handhaven der confessie op de wijze, zooals dit geschied is in den tijd, toen reeds de beweging der Hervorming gestremd was, toen de wetenschap geen profetischen blik, de gemeente geen veerkrachtig leven openbaarde.” Eveneens J. J. P. Valeton Jr. „Op ethisch standpunt zijn de belijdenisschriften zoo vele mijlpalen op den weg. Men is zoo en zoo ver gekomen; thans gaat het weder verder, deels van het punt uit, waartoe men gekomen is, deels ook met herziening van den geheelen reeds afgelegden weg.” (J. van der Sluis, De Ethische Richting, blz. 239 en 260).

Dan, ik mag zoo niet voortgaan, totdat ik bij de jongste bewegingen, bij de Vereenigingen „Kerkherstel” en „Kerkopbouw” uitgekomen ben. Ik wilde immers slechts met u gaan van Comrie tot De Cock. Dat ik toch even de lijn doortrok, was alleen maar, om er aan te herinneren, dat de vragen, waarmede deze periode worstelde, nog steeds — en zelfs in toenemende mate — van actueele beteekenis zijn. 't Is me aangenaam er bij te kunnen voegen, dat thans niet meer zoo laatdunkend over de Canones gesproken wordt als voor een veertigtal jaren, toen de Canones gemeenlijk als verouderd, schoolsch, koud en geesteloos gekarakteriseerd werden.

Ik zie er de goede hand Gods over Zijne Kerk, allereerst in Nederland maar daarna ook in andere landen der wereld in, dat de nog vrij jeugdige predikant van Ulrum in 1833 het testament van Comrie en Holtius aanvaardden en de gemeenteleden weer met de Vijf Artikelen bekendmaken durfde.

Immers worden in de Canones fundamenteele vragen **behandeld**. Wie een onderzoek naar het kenmerkende van de **Gereformeerde leer** instellen wil, wordt het door de Canones gemakkelijk gemaakt. De vijf punten staan dan ook niet elk op zich zelf, maar ze hangen ten nauwste samen en vormen tot op zekere hoogte één geheel.

Wie met het eerste Artikel toestemt, dat naar de Heilige Schrift de verkiezing van het eene en de verwerping van het andere deel der gevallen menschheid niet afhangt van een vooruitgezien geloof en een vooruitgeziene volharding bij het geloof en van een vooruitgezien ongelooft, maar rust in het souvereine, vrijmachtige welbehagen Gods, krachtens hetwelk „Hij Zich ontfermt, wiens Hij wil, en verhardt, wien Hij wil”, Rom. 9 : 18, zal gereedelijk toegeven, dat hieruit de particuliere genade voortvloeit, dat hiermede elke verzwakking van des menschen verdorvenheid en van de almachtige en onwederstandelijke werking des Heiligen Geestes **bij de wedergeboorte** en bekeering des menschen afgesneden wordt, en dat in de verkiezing tot het geloof tevens de verkiezing tot de volharding ten einde toe besloten ligt — gelijk dan ook deze vier waarheden klaar in de Heilige Schrift geopenbaard zijn.

De Dordtsche Leerregelen **geven Gode**, en Gode alleen, de eer van de behoudenis des zondaars. Zij eeren nederig de Souvereiniteit Gods en handhaven tegelijkertijd de verantwoordelijkheid des **menschen**. Door hen wordt de Volzalige op 't meest verhoogd en de zondaar op 't diepst vernederd. Tegelijkertijd wordt aan de geloovigen een **prikkel** geschonken, om toch te jagen naar het voortbrengen van vele **vruchten** des geloofs en der bekeering waardig en wordt hun een **onschatbare** steun en kracht bereid bij de soms zoo bange aanklachten **hunner** conscientie en bij de soms zoo felle aanvechtingen van den Booze.

De Uitverkiezing is het Cor Ecclesiae, het hart der Kerk.

De zalige wetenschap des geloofs door den driemaal heiligen **God** van eeuwigheid gekend en verkoren en in Zijn handpalmen **gegraveerd** te zijn, stort eene onzegbare blijdschap uit in het wedergeboren **hart**,

geeft moed en kracht om onzen Zaligmaker en Koning te belijden voor de menschen en ontsluit het oor voor het vermaan: „Werkt uws zelfs zaligheid met vreeze en beving, want het is God, die in u werkt beide het willen en het werken, naar Zijn welbehagen,” Philipp. 2 : 12, 13. Van den religieuzen gezichtshoek uitgezien, is de Gereformeerde Belijdenis de teerste en de innigste, omdat ze ons op de ziel bindt voor ons leven en voor ons sterven met niets minder tevreden te zijn dan met de volmaakte offerande van onzen Borg en met de rust aan het hart van den verzoenden God.

Uit het gezegde leide men nu echter niet af, dat al het typeerende van het Calvinisme in de Canones gevonden wordt. Daartoe behooren in elk geval ook het dogma aangaande de Heilige Schrift en de ontvouwing van het Genadeverbond. Maar zelfs in De Cock's dagen waren de verstandelijke aanvaarding van den Bijbel als het Woord Gods en de praktijk van den kinderdoop nog zóó algemeen, dat het 't meest noodig was te beginnen met de Vijf Artikelen tegen de Remonstranten.

Ook weet ik wel, dat door Hofstede de Groot gepoogd is een wig te drijven tusschen den Catechismus ter eene en de Belijdenis en de Canones ter andere zijde en dat door prof. L. Knappert wordt geoordeeld, „dat ten onzent M. A. Gooszen, leerling der Groninger School, het tertium genus reformationis ons uit de duisternis in het licht gebracht heeft,” maar ik kan hierop thans niet ingaan, om des tijds wil.

Het Credo van de Afscheiding was de ootmoedige geloofstaal, dat de Almachtige God souverain is!

En deze ootmoedige taal des geloofs blijve het Credo van de Gereformeerde Kerken in en buiten het vaderland!

Dan zal ook aan haar worden vervuld de rijke belofte: Die Mij eeren, zal Ik eeren!

* *
*

Toen prof. Bouwman en ik op 5 Juli 1932 aan de Curatoren der Theologische School op hunne jaarlijksche vergadering meedeelden, dat het ons voornemen was aan de Synode van Middelburg eervol ontslag uit het hoogleeraarsambt te verzoeken, ingaande op 1 Jan. 1934, en de Curatoren zich bereid verklaarden, dit verzoek te ondersteunen, stelde ik het mij zoo voor, dat collega Bouwman als Rector bij de overdracht van het Rectoraat en ik met een afscheidscollege de ambtelijke loopbaan zou beëindigen. Dan, hoe geheel anders is het uitgekomen!

Een rouwjaar voor de Theologische School is 1933 geworden. Immers behaagde het den Heere zoo kort na elkander onze hooggeachte en geliefde broeders prof. Lindeboom en prof. Bouwman, die jaren achtereen met hun groote gaven de School dienden, van ons te nemen. Aan het zeer vele hetwelk onze God aan de School en de Kerken en verschillende andere gewichtige belangen van Gods Koninkrijk in deze ambtgenooten schonk, hebben Curatoren en Hoogleeraren in plechtige rouw-samenkomsten, bij hunne graven, op onzen Schooldag en in *De Bazuin* getuigenis gegeven. Toch kan ik niet nalaten hier nogmaals met piëteit en dankbaarheid de namen te noemen van deze bekwame hoogleeraren, die zooveel voor de studenten der Theologische School geweest zijn. Hun persoon en hun veelvuldige arbeid blijven onder ons in gezegende gedachtenis! En de God aller genade moge aan de hunnen, allereerst aan Mevr. de Wed. Bouwman, Zijne goedertierenheid grootmaken!

Een rouwjaar is 1933 ook hierom voor onze Theologische School geweest, omdat één harer leerlingen, de heer S. Wierenga, die reeds bijna zijne studiën voltooid had, in de groote vacantie na zeer korte ongesteldheid overleed. Hij was bereid om te sterven. En zijne verloofde en zijne familie en wij allen hebben dezen troost, dat hij is ingegaan in de vreugde zijns Heeren.

De ziekte van prof. Bouwman, noopte den pro-Rector om voorloopig weer als Rector en den pro-ab-actis om weer als secretaris te fungeer-

ren. Van uw zware taak hebt gij, waarde Greijdanus, in die smartvolle dagen u op zulk eene uitnemende wijze gekweten, dat uwe ambtgenooten u daarvoor steeds hartelijk dankbaar zullen blijven. Volgens besluit van Curatoren traden vervolgens prof. Honig als Rector en prof. Greijdanus weer als Secretaris op.

In 1933 hebben Curatoren en de Penningmeester hun goede zorgen voor de Theologische School op verschillende manieren getoond. Dat temidden van het drukke predikantsleven zoovele uren voor de School der Kerken door hen werden vrijgemaakt, mogen die kerken op prijs stellen.

Ds J. J. Berends zag zich wegens het bekomen van Emeritaat verplicht, af te treden als Curator. Hem zij ook te dezer plaatse dank en waardeering betuigd en de verzekering gegeven, dat het ons tot blijdschap zal zijn, als onze God hem een mooien levensavond schenken wil.

In zijne plaats trad Dr H. Kaajan, die als secundus reeds meermalen in ons midden was, als Curator voor Utrecht op.

Nog niet lang geleden viel aan onzen president-Curator Ds P. Bos het voorrecht ten deel, dat hij zijn veertigjarige ambtsbediening herdenken mocht. Wij hebben ons met hem hierover verblijd. En bidden van den Heere af, dat Hij Ds Bos nog lang moge sparen en sterken tot zijnen arbeid.

In October j.l. werd Curator Ds H. H. Schoemakers door Hare Majesteit de Koningin benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau, waarmede hoogleraren hem feliciteerden.

Mevrouw de Weduwe Ds J. van Aniel had de groote vriendelijkheid de verzameling kostbare gesteenten, door haar echtgenoot nagelaten, aan de Theol. School te schenken. Deze verzameling, bestaande uit een drietal kasten met inhoud, een tweetal boekwerken en eenige catalogi, vond op de Studiezaal eene goede plaats. Nogmaals zij Mevr. van Aniel ten hartelijkste dank gezegd voor dit zeldzame geschenk!

De directeuren der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op gereformeerden grondslag noodigden het College van Hoogleraren uit tot

bijwoning van de opening van het Natuur- en Scheikundig Laboratorium. Namens het College heeft de Rector bij die gelegenheid uiting gegeven aan de vreugde over het tot stand komen van dit voor de Wis- en Natuurkundige Faculteit der Vrije Universiteit onmisbare Laboratorium.

Op verzoek van het Studentencorps en van de Stud. Zend. Studieclub zijn gedurende deze maanden verschillende goed bezochte Lezingen gehouden, waarvoor door Curatoren eene bijdrage uit de kas der School geschonken werd.

Met goed gevolg hebben 28 Studenten het Candidaats-examen afgelegd; één hunner cum laude. Vijftien studenten slaagden voor het propaedeutisch-examen. Over het algemeen mogen leven en studie der studenten geprezen worden.

In September zijn door mij 110 studenten gerecenseerd en vijftien studenten voor 't eerst ingeschreven.

Veel arbeid werd sinds half Februari verricht door den Secretaris van het College van Hoogleraren prof. Greijdanus. Gaarne breng ik hem de betuiging mijner waardeering. Ik ben er zeker van, dat prof. Greijdanus D.V. tot December 1934 mijn opvolger evenzeer aan zich verplichten zal, als hij mij, altijd even vriendelijk als accuraat, ter zijde gestaan heeft.

Ik zou zoo zeggen, dat de dienstvaardigheid van den pedel, den heer De Graaf, van jaar tot jaar grooter wordt. Ik ben hem recht erkentelijk.

Het vorige jaar was een rouwjaar.

Toch ook een jaar van rijken zegen in velerlei opzicht.

Onder die gunstbewijzen neemt zeker niet de laatste plaats in, het zoo verblijdende feit, dat door de Generale Synode Dr K. Schilder en Dr G. M. den Hartogh werden benoemd tot hoogleraren. Hierover hebben de dienstdoende professoren zich zeer verblijd. En het is ons aller vurige bede, dat de Heere hen tot een overvloedigen zegen stelle voor het onderwijs, voor de kerken en de theologische wetenschap.

Voor mij persoonlijk is het een aangename gedachte, dat zulk een begaafd en principieel theoloog, dien ik sinds jaren hartelijk liefheb, mijn opvolger zijn zal.

Mijn opvolger . . . immers is thans het oogenblik voor mij gekomen, waarop ik mijn ambt ga neerleggen.

Tegen de aanvaarding van het hoogleeraarsambt heb ik in 1903 zeer opgezien. Om het ambt zelf; om de omstandigheden van dien tijd; om het feit, dat ik de opvolger van den geleerden Bavinck zou zijn; en om de omstandigheid dat mij 't onderwijs in de Dogmatiek, de Ethiek, de Encyclopaedie, de Homiletiek, de Philosophie, de Logica, de Psychologie en de Rhetorica werd opgedragen. Dan, nu het einde daar is, is mijn hart vervuld met ootmoedigen dank aan den Heere, dat Hij 't mij gegund heeft dertig jaren naar de mate mijner gaven aan de School der kerken werkzaam te mogen zijn. Ik ben er van overtuigd, dat ik dit gedaan heb in zwakheid en gebrek, waarover de Erbarmer genadiglijk verzoening doen moge. Gaarne breng ik aan de Kerken mijn warmen dank voor het vertrouwen, dat zij in mij wilden stellen. De Gereformeerde Belijdenis en de Gereformeerde Theologie zijn mij steeds liever geworden en 't was me een groot voorrecht aan generaties van studenten in enkele vakken, en met name in de Gereformeerde Dogmatiek, onderwijs te mogen geven en met mijne geachte collega's saam ze in de liefde voor en in de trouw aan de Gereformeerde Confessie te sterken. Mijn arbeid had de liefde van mijn hart. Van de zijde der Curatoren, Hoogleeraren, Lectoren, Oud-Leerlingen en Studenten heb ik veel goeds mogen ondervinden, waarvoor ik innigen dank betuig en waarvoor ik steeds erkentelijk zal zijn.

Mijn beste wenschen voor u, geachte heeren Curatoren en Penningmeester; voor u, geliefde broeders collega's, en u, amice lector Esser, met wie ik aangenaam saam arbeidde; voor u, waarde broeders, die aanstonds geïnstalleerd zult worden in uw ambt; voor u, oud-leerlingen

en leerlingen, aan wie ik me steeds verbonden zal gevoelen, en voor u, trouwe pedel!

Mijne beste wenschen voor de Kerken en hare Theologische School; voor de Vrije Universiteit en de zuster-Kerken in het buitenland!

De Heere doe Zijn aangezicht over allen lichten!

De School, welke ik mocht dienen en liefhebben, was uit de Afscheiding; en beide zijn ze voor Kerk en volk zoo vruchtbaar gebleken.

Evenals voor de Afscheiding zoo was ook voor de Theologische School het Credo: onverzwakte handhaving van de Canones van Dordt!

Dat blijve hare eer, wat de Almachtige ook over Nederland brengen moge!

Van deze plaats richt ik nog eens mijn oog naar het artistieke gebrandschilderde symbool: De Kerk op een rots, die omspoeld wordt door onstuimige baren — in onze grooté Aula.

En bij het scheiden in dezen donkeren tijd leg ik, dierbare Heiland, de hand des geloofs op uwe koninklijke belofte: „De poorten der hel zullen mijne gemeente niet overweldigen”, Matth. 16 : :18, terwijl ik bid: „Ja kom, Heere Jezus,” Openb. 22 : 20.

Gunt me nu nog één oogenblik.

Waardé Ridderbos, de Schepper der Geesten schonk u vele gaven van verstand en hart. Dat weten allen, die u leerden kennen en u in uw werk mochten gadeslaan. Dit is vooral aan uwe ambtgenooten bekend. In vol vertrouwen draag ik daarom aan u het Rectoraat over. Des Heeren kracht sterke u!

Salve Rector, iterumque salve!

De alleen wijze en volzalige God doe onder uw rectoraat onze School leven, groeien, bloeien ten milden zegen voor Zijne gemeente, voor de Gereformeerde Theologie en allermeeft tot roem van Zijnen heiligen Naam!

Ik heb gezegd!